

A ROMÁN LELKISÉG ALAKULÁSA A BÉCSI DÖNTÉS ÓTA

A ROMÁNSÁG mindössze hetven év óta él korszerű állami életet. Az idegen uralmak alatt évszázadokon át az egyház jelentette (meglehetősen tág értelemben persze) egyetlen közösségi szervezetét. A vallást a román nép ma is „törvény”-nek (lege) nevezi. A magyar azt mondja, hogy a „királytól az utolsó polgárig”, míg a román közmondás „a püspöktől a bocskorig” teszi kötelezővé egy s más szabály betartását. Ebből az ősi, mondhatni teokratikus rendből szinte átmenet nélkül ugrott át a románság a liberális demokráciára, kihagyva azokat a fejlődési fokozatokat, amelyek nyugaton szellemileg és társadalmilag előkészítették a népeket a francia forradalom eszményeinek befogadására. A negyvennyolcas idők havaselvei forradalmárainak élcsapata rakta le a dunai fejedelemség, majd a román királyság alapját, s munkájukat azok a politikusok folytatták, akik a századelő francia szocializmusának egyházellenes légkörében végezték főiskolai tanulmányaikat. Ami nyugaton hosszú fejlődés, gyakran a történeti erők véres összecsapásának eredménye volt, lett légyen életforma, jogszabály vagy intézmény, máról-holnapra polgárjogot nyert itt. Így másolták le a belga alkotmányt s utána reformtörvények százait a román társadalom tényleges szükségletei és erőviszonyai figyelembevétele nélkül. Természetesen más európai behatások is érvényesültek. És a zsenge román államiség mégcsak hozzá sem láthatott megemésztésükhöz, az első világháború után máris újabb sodra kapta el a nyugateurópai politikai zajlásnak.

Így tágult a szakadék az ősi létformákhoz ragaszkodó egyház s a maga külön útjait járó állam között, amellyel az ortodoxia nem tudott és nem is akart lépést tartani. Merev dogmáit, hatalmi igényeit és hajthatatlan kritika-ellenességét semmiképpen sem tudta összeegyeztetni az állam liberális eszményeivel és bíráló szellemével. Kezdeti tartózkodása gyanakvássá és ellenségeskedéssé vált később. Ez a kétirányú folyamat természetesen lelki meghasonlást eredményezett: megbomlott a százados egyensúly s azt nem állíthatták helyre sem a parlamentbe bevonult papok, sem azok a politikusok, akik úgy igyekeztek szintézist teremteni, hogy szobáikat aranyozott bizánci képekkel aggatták tele, miközben kormányzási cselekedeteikkel buzgón utánozták az egyházellenes franciákat. A következmények rövidesen az irodalomban és művészetben is mutatkozni kezdtek. Szélsőséges irányok hajtottak ki a törzs-

ből, amelyet a román irodalmat és művészetet az előidőktől kezdve tápláló és sugalmazó ortodoxia jelentett. Míg azonban Kis-Románia idején az ortodoxia kényszerű belenyugvással viselte el hatalmának megtépázását, Nagy-Románia megalakulása után felhagyott passzív magatartásával, mert hatalmas segítséget kapott Erdélyből, ahol az ortodox egyház még az ókirályságinál is tömörebb és szervezettebb lelki és politikai erőt képviselt. A reakció első jele a „Gândirea” című folyóirat megindítása volt. A hagyományok feltámasztásának, az ősi erkölcsi- és szépségeszmények ápolásának jelszavával indult a folyóirat, amely körül kiváló tollak sorakoztak fel. Szellemi fölényével hamarosan az irodalmi és művészeti irányítás elvonalába rugtatott. Hatását tekintve, egyetlen újabb román szellemi tömörülés vagy irányzat sem mérhető hozzá. A budapesti „Nyugat”-ra kell utalnunk, hogy jelentőségéről fogalmat alkothassunk. A folyamat persze, amit elindított, a „Nyugat”-hoz viszonyítva, teljességgel ellentétes irányú volt. Legelső tábora az ortodox papságból és az ortodox egyházhoz tartozó értelmiségből került ki és a „gândirizmus” lassan behatolt az egyetemi ifjúság közé is és kialakította azt a szellemiséget, mely úttörője és támasza lett aztán a Vasgárda mozgalmának.

Legtöbben azt hiszik, hogy a román belpolitika termékeként lépett a színre a később oly rettentő tévelygésekbe bonyolódott Vasgárda, holott ez a mozgalom elsősorban szellemi, sőt vallásos természetű volt. Mását – belső tartalmáról beszélünk és nem idegen mintákat is utánzó külsőségeiről – hiába keresnők korunk politikai mozgalmai között. Vezetői mintegy a középkorból lépnek elénk, látomásaik vannak, szentképek szólnak hozzájuk, titokzatos jeladásokra figyelnek, kolostorokba elvonulva keresik lelki tisztulásukat, beteg rajongás tölti el őket a halál iránt és a legszörnyűbb bűnöket követik el vagy sugalmazzák szentnek hitt céljaik elérése érdekében. Messi századok misztikuma, révülete, szenvedélye és rajongása vetette ki magából ezt az áramlatot, amelynek Zelea-Codreanu szervező tehetsége adott formát. Általa a román ortodoxia politikai síkon folytatta azt, amit a „Gândirea”-val elkezdett: a harcot a „hagyományoktól elszakadt”, laikus állam és ennek szellemisége ellen a régi pozíciók visszaszerzéséért. Nem véletlen, hogy Nichifor Crainic, a „Gândirea” főszerkesztője irányításával indul a Vasgárdát támogató első napilap. Köztudomású különben az a szerep, amit az ortodox papság játszott a Mihály arkangyal védnöksége alá helyezett mozgalomban.

A nemzetközi politikai élet alakulása is az ortodoxia malmára hajtja a vizet. Egyre tömörebbé válik az arcvonal, mely rohamra indul a tápláló forrásaitól távolodó, talajtalan, különböző mimikrikkel védekező liberális-demokrata állam ellen. Kitűnik az igazság, hogy az úgynevezett kormányzópartok rezolúciók termékei és nem revolúcióké. Most azonban már nem használnak a régi ügyeskedések: az ellenfelek teljes győzelmet akarnak. Egyideig még kétes, ki ér hamarabb célba a rendszer romjai felett: II. Károly vagy Zelea-Codreanu? II. Károly diktatúrája dönti el a versenyfutást s a sors iróniája, hogy a román demokráciával és parlamentárizmus-

sal együtt pusztul Zelea-Codreanu is. Aztán jönnek az 1940-es események és most a poraiból feléledett Vasgárda söpri el II. Károly diktaturáját. Egyre ritkulnak az ortodoxia útjában álló akadályok. Az egyetlen válságos pillanat akkor következik el, amikor a Gárda Zelea-Codreanu szenttéavatását követeli és a pátriárka a kérést kerekén elutasítja. Négy hónapon keresztül néz a Gárda farkasszemet a főpapi karral. Az alsópapság ugyan híven kitart még a Gárda mellett, a magas klérus azonban tisztán látja a helyzetet: tudja, hogy elkerülhetetlen az összeütközés Antonescuval. A mór tehát mehet; mennie kell, mert nem engedelmes szolgája többé az ortodoxia akaratának, „tradicionalizmusa” egyre vörösebb színt kezd ölteni. Mellesleg pedig Antonescu mellett áll a hadsereg s nem kétséges, ki fog felülmáradni az összecsapásban. Mindennél fontosabb a visszaszerzett pozíciók megtartása. A reverenda fölé vett zöld ing kellemetlenül akadályozza a szabad mozgást.

LELKI EGYENSÚLYTALANSÁG

KÜLSŐ ÉS BELSŐ, politikai és gazdasági érvek egész seregét lehetne felhozni e gyorsütemű változások közvetlen indító okainak megvilágítására. Az igazi, végső ok azonban mélyebben van: a román lélek egyensúlytalanságában, mely hol a nemzedéki ellentétek, hol a nacionalista tobzódás, hol a multban való elmerülés, hol az újszerűség lázas keresése, hol a mértéktelen önbizalom, hol a tehetetlen összeroppanás formáját ölti. A szellemi életben pedig hű tükrét leljük ezeknek az idegen szemlélő számára bizonyára érthetetlenül váltakozó metamorfózisoknak. Mert az a román szellemiség, amely a húszas évek elején még a francia forradalom nagy eszményeitől megbűvölve bontogatja szárnyát és fuvolázó humanizmussal veszi védelmébe az ország kisebbségeit a politika túlkapásaival szemben, tíz évvel később már elől jár a nacionalista izgatásban, s történelmi jóvátételt, faji elsőbbséget, gazdasági imperializmust és társadalmi elkülönülést hirdet. Lehetetlen fel nem fedezni az ortodoxia jellegzetes hangjait e harsány kórusban. A román öhitű egyház hiánytalanul érvényesíteni kívánja a maga történeti tapasztalatait és ezek a tapasztalatok azt mondják, hogy a nemzet megváltása, ereje és boldogulása az ősi hit sáncai közötti légmentes elzárkózásban van. Valóban, viszontagságos századok folyamán ez az elkülönülés adta az ortodoxia és egyben a román nép erejét. Török, német és magyar uralom alatt a bizánci egyház éles elhatároltsága, minden életmegnyilvánulásra kiterjedő merev törvényei tartották egy akolban a politikailag szervezetlen románságot. Öncélú, zárt nemzeti egyházzá lett így. Még csak nyomot sem hagyott rajta a katolicizmusnak és protestantizmusnak a szociális fejlődéssel lépést tartó, s a határok feletti testvériséget hirdető univerzalizmusa. Önmagába zárkózva alkotta meg sajátos világképét, alig ügyelvén a külső világra, amelyből egyedül a tartalmát vesztett orosz és a metafizikává légiesedett görög ortodoxia behatásait engedte magához. Történeti emlékezete Rípp van Winkle-ként ébredt meg és vált irányító tényezővé abban a román államban, amely-

ben immár katonaság, csendőrség és rendőrség és tisztviselők tízezrei örködték a nemzeti érdekeken, s amely ünnepélyes kötelezettségét vállalta annak, hogy a haladás, a kiegyenlítődés, a népi összhang előharcosa lésson itt, őre a szabadságeszményeknek, s mértéktudó tagja a demokratikus hatalmak nagy családjának.

Ma, ha visszapillantunk a modern Románia életének váltakozó szakaszaira, bizony nem tudjuk: lehet-e váddal illetni a románságot a lépten-nyomon szembetűnő következetlenségekért. (A világháború előtt például megtörtént, hogy zsinagógákat romboltak le és az erdélyi fajtestvérek „elnyomása” ellen tüntettek csaknem egyazon időben.) Sem egyén, sem állam nem adhat mást, csak ami lényege. Egy nép, mely a multból kormányzási gyakorlat és szervező hajlamok helyett államellenes, érzéseket örökölt, s politikai és lelki helyét meg nem lelve, hánykolódik kelet és nyugat, mult és jelen, durva önzés és gáttalan nagylelkűség közt, végzetszerűen tehetetlen játékszerévé válik a fölötte átcsapó történelmi erőknek, ösztönéletet él, hivatása még nem tudatosodott benne, hiányzik önbírálata s céljait a kevesebb ellenállás törvényének megfelelően változtatja. Elítélendő-e, ha általánosságban a román szellemiség is híven követte a végletekbe való áthajlásnak említett folyamatait? Nem egy neves költőt, író, gondolkozót találunk, aki eszményeit és meggyőződését csaknem évenként változtatta. Világpolgárokból vasgárdista igricék, a francia szellemiség csodálóiból ortodox propagandisták, l'art pour l'art művészekből a kíméletlen cselekvés teoretikusai lettek. Az irodalom, a művészet, a sajtó, s általában a vezető értelmiség buzgó igyekezettel, zavarba soha nem jöve, szolgálta ki az egymást felváltó rendszereket. A szellem luciferi vakmerőségeinek, bírálatának és kétkedéseinek kénköves lángját tömjénfüst fojtotta el, mely álmokkal kártalanította a realitásokkal megbirkózni nem tudó lelket. Az egyházban és az egyház által élő erdélyi román szellemiség a bódulatnak ebből az állapotából sohasem is tudott kiszabadulni. A található ritka kivétel csak a szabályt erősíti. Maior, Şincai, Mureşanu, Goga, Slavici, Coşbuc, Agârbiceanu, Rebreanu: mind a mesterségesen felidézett s mondhatni dogmatikus keretek közé szorított álmoknak a megszállottai. Az ókirályságbeli szellemi élet véredényeiben még találni ugyan kevés, multból megőrzött oxigént, kérdés ám, tart-e belőle az újabb léleketvételig?

Komoly károsodását látjuk ebben az egész Délkelet-Európa szellemiségének. Mi, akik annakidején még figyelhettük a pányvák nélküli, csak a maga belső törvényeinek engedelmeskedő román literatúrát és tudományosságot, a legkedvezőbb vallomást tehetjük róla. A francia, német, angol, olasz, magyar szellemiség ormairól alápillantva kissé nyersnek és félszegnek tűnt ugyan a lélek, mely általuk formát öltött, de erényeivel mégis meg tudta nyerni a hozzája közeledőt. Fiatal volt, vakmerő, eleven, tanulékony; nemes kalandokra mindig kész. Elég, ha a román falu-irodalomra és a román paraszt életével kapcsolatos tudományos kutatásokra hivatkozunk. Az önelemzés, a szociális bírálat és vizsgálódás olyan eredményeit találjuk, melyek hasznosítása európai szintre emelhetne

volna a román közgondolkozást s talán az állam belső politikáját is. Ám csakhamar üldözendő bűnné vált az őszinte beszéd. Az ortodox szemlélet primitív nacionalizmusa a mult extatikus bámulatát, a sebek és fogyatékoságok óvatos rejtegetését, a román élet heroikus ábrázolását tette kötelezővé. És a bírálók, a töprengők, a kutatók, a reformer lelkek vagy elhallgattak vagy beálltak a mértéktelen nemzeti becsvágy legyezgetői közé. Bizánc frazeológiája ömlött el az országon. Az erőre kapott ortodoxia képzelete kigyulladt és az összeroskadt orosz ortodoxia vezető szerepének átvételéről szőtt messzemenő terveket. Egyebek közt ezen a ponton is érintkezést talált II. Károly diktaturájával, mely cserébe az elorzott parlamentarizmusért, a nagyhatalmi állású Románia ábrándképével ajándékozta meg a román nemzeti önérzetet. És míg II. Károly „nagyköveteket” nevezett ki Párisba, Varsóba, Belgrádba és Ankarába, addig az ortodoxia, új izlamizmushoz hasonlóan, térítő hadjáratba kezdett, tízével emelve a templomokat nemromán vidékeken; az ország határain kívül pedig a balkáni testvér-egyházakat vette munkába, sőt érintkezést keresett az angol protestantizmussal is, melynek támogatásától sokat remélt. Ezenközben persze a missziós munka és a szociális tevékenység, amely a mult világháború után a többi keresztény egyház mentőövét jelentette, háttérbe szorult. Az ortodoxiának különben a társadalmi segítőmunka iránt sohasem volt különösebb érzéke. Szabad terjeszkedési lehetőséget találnak eképpen a szekták, ellenük gyenge gát a csendőr és a vizsgálóbíró. A nagy tervek árnyékában repedezik, omlik és porlad a hitélet, amint a társadalmi és gazdasági bajok is üszkösödni kezdenek a kárlista parancsuralom tetszetős kuliszái mögött. Érthető hát, ha mind az ortodoxia, mind II. Károly mohón nyúl Petrache Lupu, az „istenlátó pásztor” után, ki azt állítja, hogy megjelent neki az Úr. Az egyház az ortodoxia reneszánszát reméli az Úr állítólagos üzenetét közvetítő pásztor fellépésétől, míg a rendszer azért dédelgeti a királyi kihallgatáson többször is megjelenő Petrache Luput, mert a hívő nép felé úgy tűntetheti fel a dolgot, hogy Istennek tetszetős II. Károly országglása. A fortélyosan megtámogatott államrend 1940-ben mégis összeomlik, s vele együtt alároskad a fellegek közt járó nemzeti becsvágy is. Fatalizmus lesz urráa lelkeken; a bécsi döntésre mindössze Erdély anyagilag jobban érdekelt román értelmisége horkan fel messzehangzóbb módon.

DÉLIBÁBOS NEMZETI KÉPZELET

LOGIKUSFELTÉTELEZÉS SZERINT egy ilyen tragikus eseménynek a belső vizsgálódás folyamatát kellene elindítania az illető nemzet életében. Versailles és Trianon, láthattuk, az önmarcangolás egész irodalmát termelte ki, melyben újból és újból visszatért a harcban elbukott nemzeteket kínzó kérdés: hol és hogyan követtük el a hibát? A természetes életösztön dolgozik így s a helyes diagnózis áldássá változtathatja a csapást, ha fel tudja lelteni a szervezetet emésztő kórság forrását.

A bécsi döntés utáni letargiából feltápáskodó román szellemi

élet is felveti e kérdéseket. S hihetetlenül gyorsan, szinte kapásból találja meg a választ rájuk. Hirdeti, hogy a román öntudat sekélyessége, az ősi hagyományoktól való eltávolodás, a Nagy-Románia határaiban való jóllakott megnyugvás, azaz imperiálista eszmény hiánya és a kisebbségek irányában követett nagylelkű politika okozta a tragédiát. A Vasgárda rémuralmának bizonytalanságokkal teli légköre egyideig még fékentartja ugyan a tollakat, amikor azonban megindul a keleti háború s a német hadseregbe ékelt román csapatok átlépik előbb a Prut, majd a Dnyeszter vonalát, új eszmény kezd kibontakozni a könyvkereskedések polcait rohamosan ellepő kiadványokból. Pánrománia ez az eszmény, egy új keleti birodalom álomképe. Könyvek, tanulmányok, tekintélyes folyóiratok fejtegetik a románságnak a trák, dák, római és bizánci örökséghez való jussát, sőt határait is megvonják: a Búg folyótól a Tiszáig, a máramarosi havasoktól a Pindosz hegységig terjedne az a birodalom, amely méltó öltözéke lehet a román történelmi szerep-tudatnak és élettani potenciának. Húsz, sőt huszonnégy millió románról beszélnek s hangoztatják, hogy ebben a birodalomban csak egyetlen nemzetnek lehet helye: a románnak. A kisebbségi kérdés többé sem gyakorlati, sem elméleti formában nem érdekelheti a román állampolitikát. Fantasztikus ki- és betelepítési tervek látnak napvilágot. Erdélyt a magyaroktól szeretnék megtisztítani, Bukovinát és Besszarábiát pedig az oroszoktól, ukránoktól és bolgároktól. A határsávokat oda telepített román frontharcosokkal népesítenék be. A Bukovinában és Besszarábiában visszaállított román államhatalom első jellemző intézkedése az, hogy megszünteti a tolmácsi intézményt, azzal az indokolással, hogy Románia nemzeti állam s mindenkinek ismernie kell az államnyelvet. A transznisztriai kormányzóságot, ahol a szláv érzésű és kultúrájú nép-elemre az újkeletű imperializmus alig építhet, az ortodox egyház veszi munkába: közvetlenül a harcok megszűnése után több püspökkel együtt megjelnek itt a nagyszebeni ortodox metropolita, megbeszéléseket tart, s áldását adja a foglalásra induló román ortodoxia misszionáriusaira.

Közben napirenden tartják a szerbiai, albániai, bulgáriai és görögországi szórványok kérdését is. Nyílt célozgatások fűtik a Nyugat-Bánság visszaszerzésének a reményét: az lenne a balkáni román terjeszkedés hídja.

A figyelem középpontjában mégiscsak Erdély áll. Az erdélyi kérdéssel való agitáció jól kitaposott utakkal rendelkezik. Hagyománya van, közönsége, jól bevált frazeológiája. Hullámain karrierrek szöktek és szöknek a magasba, amellet, hogy különösképpen alkalmas a közfigyelemnek a belső bajokról való elterelésére. Hiába köt hát sajtóegyezményt a két ország: mihelyt a külpolitikai körülmények lehetővé teszik, hol ilyen, hol olyan formában bukkan fel a bécsi döntés időlegességének vagy éppen hatálytalanságának gondolata. Nagyszebenben újjászervezik az Astra halódó folyóiratát, a „Transilvania”-t, mely ezentúl minden figyelmét az erdélyi kérdésre fordítja, ugyancsak Nagyszebenben keltik életre a „Luceafărul”-t, Goga és Tăzlaşanu hajdani budapesti folyóiratát,

míg Brassóban a Slavici harcait idéző „Tribuna” ül be a megszüntetett Brassói Lapok szerkesztőségébe és nyomdájába. Másutt is új napi- és hetilapok indulnak menekült újságírók vezetésével, s hol van még az átmenékített egyetem és kereskedelmi akadémiája, az Astra és a különböző egyesületek, melyek mind az erdélyi román irredenta ébrentartásában látják legfőbb hivatásukat! Egész gépezet lendül mozgásba. Szulejmánként lóra ültetik ismét az utóbbi 25 évben annyiszor kimúlt és annyiszor feltámasztott „Gazeta Transilvaniei”-t, Barițiu 1898-ban alapított lapját, mely léte tényével (a román nyelvterület legelső újságja!) cáfolja azt, amit hasábjain új gazdája, az Astra hirdet: a magyaroktól szenvedett kulturális elnyomatást. Egész oldalakat tölthetnénk meg e harci vonal különböző erőd-állásainak, futóárkainak és róka-lyukainak ismertetésével.

Mintha ama régi színjáték zajos röprizének lennék a tanúi! Mert nem új sem a hang, sem a díszlet, sem a modor. Jellegzetes pözirodalmat hív elő a honfibú; nincs aki ennek az irodalomnak művészi hitelességét Gogához vagy Coșbuchoz mérhető tehetségével fémjeleznék. Rebreanu az egyetlen, aki mondhatna még valamit, de ő nyilván elmondotta már, amit akart, kissé egyenetlenül ugyan és nem mindig a művész szavával. A régiek közül még itt lenne Agârbiceanu, ám az ő ódon dilettantizmusa inkább múzeumi tárgy, mint eleven és ható erő. A fiatalok között az igazi tehetségek érdeklődése másirányú. A zajosak, szervezkedők, csoportokba verődők, az országot társasgépkocsikkal járók és irodalmi estélyek örvén agitációs összejöveteleket rendezők csaknem kivétel nélkül azokból kerülnek ki, akik komoly folyóiratokban alig juthatnak szóhoz. Különös iróniával (s a mi erdélyi életünkre oly jellemzően!) hat, hogy az új román irredenta költészet legeredetibb és legtöbbet ígérő tehetsége – magyar származású. Igazi nevét (Asztalos) természetesen írói név mögé rejti.

Miről szólnak e költemények és prózák? Szólnak a román nép dicsőséges származásáról, a dák hősiességről, a római örökségről, az erdélyi románság „évezredes szenvedéseiről”, az erdélyi román mult nagy eseményeiről, a magyar „járomról”, a feleki határról, a széttéptettségéről, a rövidesen elkövetkező visszatérésről, a bosszúról, a „román nosztalgiaák városáról”: Kolozsvárról és az új országról, mely szebb és nagyobb lesz a réginél. Megindító képeket festenek az északerdélyi románság képzelt szenvedéseiről, ugyanazzal a romantikus színezéssel és szónoki modorral élvén, mely annyira jellemezte Gogát. Mondhatni valamennyien Goga hagyatékából élnek, mert élni csak kell valamiből, ha nincsenek új nagyok, akik történeti élményükhöz megfelelő formát és témakört teremtenek. Nem szabad viszont figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az agitációs gépezet hajtó vágyak mélyén végső elemzésben a történeti ismétlődések reménye van; a bufteai békét követő Trianon emléke teletpszik a lelkekre s e szuggesztív vajmi kevés szerepet hagy a saját lábán járó és saját szemével néző eredetiségnek.

Külön tanulmányt igényelne a történelemből táplálkozó új román irodalom bemutatása. Nyomát sem találjuk benne a reális ábrázolásnak és kritikai szemléletnek. Önkéntelenül Jókaira kell gon-

dolnunk, a nagy mesemondónk „angyalaira” és „ördögeire”, jól-lehet a hasonlat politikai átvitelben meglehetősen sántít, mert Jókai tudott eszményíteni román alakokat is, míg ebben az irodalomban a magyarnak csupán ördögi szerep jut. Nem egy mű akad köztük, amely misztikus légkörével, föld fölött lebegő alakjaival, fanatikus fűtöttségével és ótestamentumi hangulatával egyenesen ortodox liturgiaként hat. Milyen szétválások, a szellem micsoda szakadécai! Hol állanak ettől az irodalomtól az ókiráltság (ma hallgató) franciás, németes vagy olaszos avantgardisták!

S míg itt, a „hegyeken innen” az 1918-iki nemzedék babérjaira vágyó értelmiség szorgosan tatarozza a saját használatára kiásott mítoszt, odaát a bukaresti Akadémia sem ül tétlen. Egymásután jelenteti meg a nagyromán eszményt szolgáló történeti és folklorisztikai kiadványait. Colant, az északerdélyi ortodoxok püspökét Titulescu utódjául tagjai közé választja, amivel egyébként érdemes tevékenységet jutalmaz: az Újszövetség fordítását és kiadását. Hagyományaihoz híven cselekszik az Akadémia, falai között az első világháború előtt és alatt is meleg otthonra lelt az erdélyi román irredenta. Ott látjuk a csatasorban a bukaresti egyetem Történeti Intézetét, amelyet Giurescu, a fiatal román történetíró vezet, valamint a Iorgáról elnevezett és jelenleg Gheorghe Brătianu irányításával működő Világtörténeti Intézetet. Német-, olasz- és francia-nyelvű kiadványok egész sora száll vitába a kontinuitásra s általában a román multra vonatkozó magyar felfogással. Igen buzgó e téren Ion Lupaş nagyszabású egyetemi tanár, aki előadásokat is tart Németországban és Szlovákiában. A politikával elvegyülő tudományosság régtől ismert műfaja új virágzásnak indul. Lángot vetnek ama harc hamu alatt izzó paraszai, mely közel kétszáz éve folyik a magyar és román tudományosság között, s nem mindig meddő és haszontalan módon. A román szellemi élet a multban kétségkívül sokat nyert általa, mert mint a középkorban az elhibázott célú alkimia, a kontinuitás bizonyítékait kereső román kutatások is értékes mellékeredményekkel jártak, különösen a nyelvtudomány, a régészet és a népművészet terén. S ha a szilárdan megalapozott magyar tételt nem is ingathatták meg, tagadhatatlanul nagy lépéssel vitték előre a nemzeti önismeretet fejlesztő román tudományosságot. Legutóbb például Sextil Puşcariu tíz kötetesre tervezett Román Nyelvtérképének első kötetei csaknem forradalmi hatással voltak a román szellemi életre. Széles körökben ébresztették fel a nyelv iránti érdeklődést, s ma már szél-tiben termékeny viták zajlanak; olyan jelenségeknek vagyunk tanúi, amilyenek annak idején a magyar nyelvújítás korszakát jellemezheték. Az ország különböző vidékein folytatott ásatások igen becses kultúrtörténeti (sajnos megszárt) anyagot emeltek napvilágra. De fejlődött a társadalomtudomány is, amelyre a népeleti tünemények tanulmányozása volt lendítő hatással; ugyanígy a román irodalom és művészet, amely külföldi mintáktól a hazai föld sajátos témái felé fordult. Egyszóval az ilyen viták sohasem lehetnek ártalmára egy nemzetnek, ha megmaradnak a szigorúan vett tudományosság keretében. Annál lehangolóbb a mai látvány, ahogyan az erdélyi ösfoglalás

kérdése körül viharzó csatározások minduntalan kicsapnak a tudományos spekuláció medréből: a szellem fegyverei fizikailag tapasztalható támadó eszközökké válnak, az értelem párbaja szenvedélyek dulakodásává.

Aggódva figyelhetjük, mint vonja hatalmába e sajátos történetírás nyomán a román közfelfogást s ami még lehangalóbb: a tudósok új nemzedékét is, valami dogmatikus xenofóbia és fellengzősség. Szörnyetegek ezek, amiket ha felébresztették, sohasem lehet jóllakatni. Lám, már akadnak neves közéleti férfiak, akiknek nemzeti becsvágyát a kontinuitás, a római folytonosság tana sem tudja kielégíteni. Nicolae Lupu dr. volt miniszter és pártvezér „Originea Românilor” című füzetében különvéleményt hangoztat a dákrómai eredet elméletével szemben, miként Brătescu-Voinești író, akadémiai tag is, aki „Originea neamului românesc și a limbii noastre” című könyvében szintén félretolja a dákrómai bölcsőt. „Krisztus előtt 105-ben – írja – a rómaiak Traian császár vezetésével meghódítják Dáciát és megszüntetik a dákrómai államot. S íme csoda történik. 167 évvel később a dákrómai nyelv, amelyet az őseivel meghódítják a Bánástól a Dnyeszterig, s a cseh hegyektől le a Balkánig beszél, teljességgel eltűnik és a római nyelv váltja fel. Nem képtelenség ez? Higyje, aki akarja, én semmiképpen sem hiszem. Tudjuk, hány légióból állott Traian hadserege, s tudjuk azt is, hogy e légiók legénységének csak 25 százaléka volt római, a többiek ibér, kártágói, libiai és más nemzetiségbeli zsoldosok közül kerültek ki. Ismeretes továbbá, hogy Traian csak a Bánást, Erdélyt és Olténiát foglalta el. Mégis: a Havasalföldről, Bukovinából, Besszarábiából és Transznisztríából is kiveszett az őslakosság nyelve... Nem, nem vészett el a dákrómai nyelv, mert a dákok latinul beszéltek. Ez a nyelv vált Itáliában a latinok nyelvévé, ebből lett a gall, majd a francia nyelv, az ibériai félszigeten a spanyol nyelv, itt pedig idővel a mi román nyelvünk... Mi nem 2000 év óta vagyunk itt, hanem 15–20.000 év óta. Nemzetünk, miként a germán, egyike Európa legősibb nemzeteinek.”

Magától értetődő, hogy az ilyen szemlélet nem kívánatos „be-szivárgott jövevényt” lát a magyarban, a szászban, a svábben és minden más itt élő nemrómán népben. Az országot, a magyar történeti felfogással ellentétben, kizárólagos birtoknak tekinti, amelyen más népek számára az életlehetőségek forrását nem a természetes életjog elismerése jelenti, hanem egyedül a román nagylelkűség. Ebben a feudális felfogásban kell keresni azoknak a türelmetlen kifejezéseknek a nyitját, amelyek legsűrűbben a „román kenyér fogyasztását” vetik a kisebbségek szemére. Nagymultú, történeti államokban érthetetlenek lennének az ilyen és ehhez hasonló kifakadások, itt azonban egészen logikusan burjánzanak fel abból a közgondolkodásból, amelyet a kontinuitás elmélete és ennek elfajzott melléktermékei alakítottak ki. A lelki elkülönülést tükrözi a román nyelv is, amikor „idegeneknek” mondja az ország más-ajkú, papíron teljesjogú polgárait. S itt a sajátosan mellérendelő, a népi egyéniségek megbecsülésétől áthatott transzilvanizmus, mely szintén ennek a durva exkluzivitásnak a formáját ölti egyes román

elméletekben. Idézzünk Grigore Popa dr.-tól, a fiatal román író-nemzedék hangadó tagjától: „... A (magyar) transzilvánisták felednek egy elemi igazságot, azt nevezetesen, hogy ami egy tájat rögzít, neki determináltságot, jellegzetességet és értéket ad: a történeti elhivatottság érzése, az az érzés, amelyet egy népi közösség tömeglelke önt a táji formába... Ugyanannak a földrajzi tájnak a keretében a különböző népi lelkek egymástól merőben eltérő életformákat, szerepeket és alkotásokat teremtenek. A transzilván táj példája ebből a szempontból igen szemléltető. Ezen a tájon az előítéletek és idegen érdekek befolyása alól felszabadult szem könnyűszerrel felfedezheti, hogyan emelkedik az ősi román berendezkedés mellett a hosszúkás és csúcsos szász rend, arccal örökké az óhaza felé, amely után az erdélyi szász, ma, idegenbe szakadásának közel ezer esztendeje után is, gótikus honvágyat érez. Ám ugyanazon a térségen, a román és szász lélek mellett, ott lakozik a szteppék utáni vágtyól áthatott magyar lélek is... A fenti észrevételek konklúziója a következő: transzilvanizmus nincs. Ha azonban egyesek mégis beszélni akarnak róla, úgy a transzilvanizmus képlete, a pánrománizmus képletévé változik át... A román sorshivatás dimenziói egybeesnek a románlakta föld imperiális dimenzióival, magába foglalván a pannon alföldtől a Búgon túlíg terjedő térséget, Macedóniát, a Timok völgyét, a volt jugoszláv Bánságot és Isztria románságát. A pánrománizmus nem más, mint a román léleknek a tájjal való szolidaritása. A románság erejét Erdélyben ez a szolidaritás adja.” Ember legyen a talpán, aki e zavaros történetfilozófiai elmélkedés minden mondatát megérti. Annyit azonban mégis kihámozhatunk belőle, hogy Erdély földjével csak a románságnak van szerves kapcsolata: a szászság a Rajna felé néz, míg a magyar a szteppék után sóvárog. Elképzelhető-e nagyobb tájékozatlanság, elfogultabb köldöknézés?!... Hol az a székelymagyar, aki a maga bérces hazáját még gondolatban is felcserélné a szteppék világával? Szomorú igazság kívánczik a papírra: a románság számára mindig zárt könyv maradt a magyar élet és a magyar lélek. Felszínes politikai megnyilatkozásokból szűrte le az ítéletét, nem akadt írója, gondolkozója, művésze, akinek érdeklődése túlhaladt volna a nemzetegyház tilalomfáin. Még a nyugatosokkal kapcsolatot tartó Gogában találjuk a legtöbb hajlandóságot erre. S mit látott ő is? Ady keserű felhördülése válaszol erre a kérdésre, melyet a barátjában csalatkozott költő hallat Goga 1916-iki úszításainak hírvételekor. Nekünk, bár sok mulasztás terhel bennünket is, mégiscsak volt egy Jókaink, egy Mikszáthunk, egy Herczeg Ferencünk, – a régebbiekről s a legújabbakról nem beszélve –, aki a maga költői világának határait kiterjesztette a magyarság mellett élő más népekre is, a Kárpát-medence ember-flórájának új színeivel gazdagítván a magyar képzetet. Hivatkozunk az utolsó negyven-ötven esztendő magyar tudományosságának vizsgálódásaira, a fájdalmas igazságoktól sem rettenő viviszekciókra? Igaz, ma éppen igazmondásunkból, lelkiismeretünk őszinte számadásaiból készül számunkra támadó fegyver. Ne vessünk követ mégse önmagunkra. E térség iránti köteles-

ségtudat, amelyet lelkünkben immár semmi nem ölhet ki, bőven kárpótól az említett fegyverek okozta karcolásokért.

Talán eljön az idő, amikor a közös szenvedések gyehehen-tüze értőbbé és látóbbá puhítja majd az „apage satanas” megkövedett magatartását. Ám addig is szembe kell néznünk a valósággal. Fejünket nem rejthetjük sem a homokba, sem a fellegek közé, amikor azt látjuk, hogy egy velünk végzetes összefonódottságban élő nép, melynek – és ezt a történelem hangsúlyozza – nagyobb szüksége van mireánk, mint nekünk öreá, a hamleti szituációk mai idején irányított sajtóban és irodalmában tervszerű következetességgel a magyar történelem ama lapjait pécézi ki, amelyekből izgatási anyag adódik bizonyos politikai elgondolások számára. Nap mint nap idézeteket, hivatkozásokat és jelmondatokat olvashatunk, és jó ha azokat eszünkbe vessük mi is, mint például a román királyi posta erdélyi vonatkozású emlékbélyeg-sorozatának a balázsfalvi Barnuțiutól vett jelszavát: *„Vagy mi, vagy ők!”* Figyeljünk csak jól oda Take Jonescu újból forgalomba került elméletére is: *„Vagy a magyarok a Kárpát ormán, ahonnan uralmukat fölénk terjeszthetik, vagy mi az erdélyi várban, ahonnan urai lehetünk a magyar alföldnek. Másképpen nem lehetséges.”* Ugyanezt a gondolatot leljük fel Papiu Ilarian politikai elmefuttatásában, melyről nemrég cikkezett egy bukaresti újság: *„A Kárpátok az egész Románia védelmezői. Az erdélyi fensík Dácia központja, és központ lévén, uralkodik a bányászi és bihari síkság felett egészen a Tiszáig, valamint Moldva hegy-völgyei és a Havasalföld felett.”*

EMLÍTETTÜK előbb, hogy a bécsi döntés utáni román közfel-fogás mily könnyedén igyekszik szabadulni az állam rákfenéjének tekintett kisebbségi kérdés gondjától. Ma már ott tartunk, hogy a hangadó román nacionalista gondolkodás csak lakosságcserével tudja elképzelni az erdélyi kérdés megoldását, azaz pontosan: részben lakosságcserével, részben a román eredetűnek tekintett székelység „visszarománosításával”. Erről legutóbb a nagyszebeni „Transilvania” májusi számában olvashattunk igen őszinte sorokat. („Semmilyen áldozattól nem szabad visszariadnunk, hogy az első alkalmas pillanatban a székelyeket visszavezessük román nyelvűkhöz és hagyományaikhoz”).

A szászokról és svábokról egyelőre – érthető okokból – csak burkoltan esik szó, bizonyos azonban, hogy számukra sem tartogatnak külön sorsot. A mindennapok tényei beszélnek erről. Tudjuk, hogy a románok és az erdélyi németek között az elmúlt századok folyamán sohasem fejlődött ki meghittebb viszony. Az érzelmeknek ezen a kikristályosodott állapotán Románia legutóbbi külpolitikai tájékozódása sem tudott változtatni. A vezetést mindinkább az a fiatal román nemzedék veszi át, amelynek hatalmasan megnőtt a politikai és gazdasági étvágya s az erdélyi németben, akár csak a magyarban, az „öslakó” románság érvényesülését akadályozó idegent lát. Mértéktelenül felfokozott igények ütköznek bele a német kisebbség gazdasági berendezkedésébe. A zsidótlantás politikája soha nem álmodott jövedelmeket hullajtott a ro-

mán középosztály ölébe. S miután az étvágy evés közben szokott megjönni igazán, román oldalon egyre növekvő ellenszenvvel figyelik a szervezettebben és komolyabb anyagi lehetőséggel cselekvő német tőke terjeszkedését. Figyelembe kell venni továbbá, hogy a román iskolapolitika továbbra is a román értelmiségiek mesterséges tenyésztésének a szolgálatában áll. Itt van aztán az északerdélyi román értelmiségi menekültek Dél-Erdélyre zúdult áradata, valamint az újabban létesített tanonciskolák, inasotthonok és román érdekeltsgű nagyvállalatok munkásképző intézetei, melyek ezrével ontják a városokba a román munkáselemet. Tudott dolog másrészt, hogy Dél-Erdély ipara és kereskedelme jórészt német kezekben van, a városi életbe bevonuló új román népelem elhelyezése tehát elsősorban a szászok és svábok felé jelent fenyegető kérdőjelet. Végül utalnunk kell arra a közismert tényre, hogy a vagyonföltésből eredő egyke, továbbá a vérfrissülést akadályozó rokonházasságok rendszere alaposan legyöngítette a romániai németiség élettani erejét. Román írók és politikusok gyakran hivatkoznak a „román tengertől elöntött német szigetekre.” Nem kétséges, hogy ez a biológiai fölényérzet is hozzájárul a német pozíciók köré egyre szorosabb gyűrűt vonó igények táplálásához.

A kisebbségellenes román közgondolkodás alaptételeinek ismerete szempontjából tanulságos fellapozni egy erdélyi származású román gazdasági szakember, Iosif Maior „Problema româнизării economiei naționale” („A nemzetgazdaság románosításának kérdése”) című 1941 tavaszán megjelent, fölötte jellemző okfejtésű könyvét.

Ilyen megállapításokat találunk benne:

„A szászok kiváltságainak a román lakosság magától értetődően semmi hasznát nem látta, ellenkezőleg. A kereskedelmet, amennyire módjukban állott, kivették a románok kezéből... vásárhelyeik által pedig valósággal monopolizálták az erdélyi kézműipart. Nemcsak a román népelem kereskedelmi és ipari tevékenységének szabad fejlődésére mértek ezáltal csapást, de elszigetelődésük, kizárólagossági törekvésük és szűkkeblőségük, ahogyan kiváltságaik fölött örködtek, csapást mért Erdély egész gazdasági életére. Elszigetelődésük nem csupán az erdélyi románokkal szemben nyilvánult meg, de az okiráltságú románokkal szemben is” (48. old.)

„Téves az a vélemény, mintha a kereskedelmi városokat a szászok alapították volna. Azok, miként Brassó is, már előbb léteztek regionális központokként, miután fontos hegyi átjárók mellett, forgalmi útkereszteszódéseknél vagy gazdag vidékeken feküdtek... Ezek az erdélyi városok nem nyújtottak védelmet és biztonságot a külső beözönlőkkel szemben. Nem teljesítették azt a kötelességüket, hogy megszervezzék és megvédjék a lakosság nagy tömegét... A "Hiterland" munkájából éltek, de véle csak békeidőkben törődtek.” (49. old.)

"A Közép-Európa és Délkelet közti állandó kereskedelmi kapcsolatok az idegen elemek folytonos beszívargását idézték elő. Bukovinába a németek úgy jöttek, miként a zsidók... És akárcsak

a zsidók, úgy szűrődtek be Bukovinából Moldvába, Erdélybe és Bessarábiába.” (50. old.)

„Az ipar és kereskedelem gyakorlása nemcsak a városokban képezte a szászok előjogát. Még a falvakon élő románoknak is megtiltották, hogy valamilyen iparágat űzzenek. Így például a XVIII-ik században a nagyszebeni magisztrátus eltiltotta a falusi románokat attól, hogy új szekeret, vagy akár új kereket is készítsenek. Ilyen munkát csak a szászok végezhetek. A nagyszebeni kerekések jogot kaptak, hogy kútiásokat végezzenek a román falvakban s elfogják és büntetés végett beszállítsák azokat, akik ellenszegültek a fenti rendelkezésnek. Brassóba csak a szász céhiparosok által készített faedényekben lehetett tejet behozni. Egyedül a szász mézsárosok vásárolhattak szarvasmarhát a brassói piacon. A románokat csak akkor engedték be, ha a szászok saját szükségletüket már kielégítették.” (51. old.)

„Nem kétséges, hogy ha nem léteztek volna ezek, az idegenek kereskedelmi és ipari fejlődését mind erkölcsi, mind anyagi szempontból elősegítő és a román vállalkozó szellem szabad megnyilvánulását elnyomó kiváltságok, Erdély egész ipari és kereskedelmi élete ma sokkal fejlettebb lenne. Számos román kereskedelmi cég működésének beszüntetését okozta a szász kizárólagosság.” (52. old.)

„A németek, akár a zsidók, kereskedelmi és ipari téren semmivel sem járultak hozzá nevelésünkhöz. Bár elvben megengedték a román ifjaknak, hogy tanoncok lehessenek a gyakorlatban, mert a románokat visszaűzte az eléjük állított sok akadály. Eképen a céhek a szász iparosok és kézművesek monopóliumai maradtak Erdély egész gazdasági életének a kárára.” (52. old.)

A svábokról így ír:

„Azokon a területeken, ahol letelepítették őket, tömör román lakosság élt. A svábok betelepítése – a legtermékenyebb földeket kapták – ennek az őslakosságnak a kárára történt. A románok nem kaptak tőlük mezőgazdasági nevelést, amint azt gyakran állítják, tekintve, hogy ott, ahova svábokat telepítettek, az őslakosság teljességgel földtelen, mint például az aradmegyei Gutenbrun községben... Vagy a svábok béresei a románok, vagy igen szegényes a gazdaságuk, miután nem rendelkeznek földvagyonnal. A Bánságban gazdag románok csak ott vannak, ahol nem élnek sváb telepések s így földjeik megmaradtak. Figyelemreméltó, hogy nem létezik sváb falu, amelyet terméketlen földekből álló határ venne körül. Így könnyű volt nekik elérni jómódjuk mai színvonalát. Ott viszont, ahol azonosak a munkafeltételek, vagyis a svábok is a románok is ugyanolyan nagyságú és minőségű földterületen gazdálkodnak, a románok, sok helyen, szebb gazdaságokkal rendelkeznek, mint a svábok.” (53. old.)

„Miután a tőke nagyrészt az idegenek kezében van, ezek az idegenek szuverén urak tekintetben, hogy kiket alkalmaznak. Előnyben természetesen azt részesítik, aki közelebb áll hozzájuk. Tekintve, hogy a kisebbségi népi közösségek erőteljesen meg vannak szervezve, ezeknek fiatalsága magától értetődően tökéletes támogatás-

ban részesül avégett, hogy kedvezőbb erkölcsi és anyagi feltételek mellett hatolhasson be a román gazdasági életbe, mint a román népelem. (133. old.)

A továbbiakban az ipari kisajátítás, illetve birtokosítás eszméjét veti fel a szerző.

"Ha románosítani akarjuk a kereskedelmet és az ipart, mindenekelőtt azokra a nagy vállalatokra kell gondolnunk, amelyekből az apróbb nemzeti vállalkozások ezrei élnek. Román vezetést kell e nagyvállalatok élére állítanunk... Nem képzelhető el a munka nemzeti és szociális érdekeitől független, kizárólagos tulajdonjog. Ha nem teremthető meg az összhang a tulajdonjog és a nemzet szuverén joga között, a tulajdonjognak meg kell hajlania a közérdek előtt." (138. old.)

„A mezőgazdasági birtokosításhoz hasonló ipari birtokosítási törvényre van szükség. Az állam nem tekintheti magát a román nemzetől távol álló egyszerű jogállamnak. Az állam: maga a nemzet szervezete és akarata. Nincs és nem lehet más célja, minthogy a határok között kizárólagosan a nemzet léte és fejlődése fölött őröködjék.” (141. old.)

„Országunkban az úr joga bennünket, románokat illet meg. Nemcsak jogunk, de kötelességünk is urakká lenni.” (145. old.)

„Miután államunk érdekei nem mindig fedik a szomszédos államok érdekeit... nagyszámú kisebbség jelenléte nemzeti államunkban káros lehet az állam biztonságára...” (178. old.)

"A körülményeknek az egyetlen hathatós megoldásra kell sarkalniuk bennünket: valamennyiük kitelepítésére. Telepítsük haza a külföldön élő románokat és repatriáltassuk vagy vándoroltassuk ki a romániai idegeneket." (180. old.)

A belső imperializmus képét egészítsük ki a külső imperializmusáéval:

„ . . . A Tátrától a Jaltáig,
A Tiszától a Kaukázusig,
Hotintól Tesszáliáig és a Pindoszig,
Máramarostól Krajnáig és Timokig,
Az Azóvi tengertől az Adriáig
húsz millió szív gyullad ki és ég és mer és zakatol
és vágyik ugyanazon határ után . . . ”

(Aron Cotruș: *Rapsodie Dacă*)

Egy másik író erre így licitál rá:

„Olyan államot kell teremtenünk, amelynek 50–60 millió románja száz évvel később egymaga is szembe tud szállani a kelet felől támadó veszedelmekkel.” (Ilie Rădulescu: *Pentru un imperialism românesc.*)

És végül egy jóslat:

„Hét nemzedék múltán, vagyis 2057-ben a magyarok a dunai térségen csak 11.3 százalékot fognak képviselni, a szerbek 42.7 és a románok 46 százalékával szemben.” (P. Râmneanțu: *Problemele etnopolitice ale Transilvaniei.*)

TÁRGYILAGOS

MEGNYILATKOZÁSOK

NE MOSOLYOGJUNK a délibábos nemzeti képzelet féktelen csapongásai láttán: jusson eszünkbe Rákosi Jenő harminc millió magyarja. Igaz, akkor régen egy nagyhatalmi állású ország, nyugalomba és gazdasági bőségbe torkolló ezer év s egy soha nem látott méretű és ütemű asszimiláció hangolta át költészetté a politikát, míg ma léte talán legválságosabb időszakát éli a román nép, s vele együtt Délkelet-Európa minden nemzete. Az említett terveket, képzelgetéseket és jóslatokat nem is tekinthetjük hát másnak, mint a lelki egyensúlytalanság jelének. Mindenképpen harcképtelenségét árulja el a néma paraszti- és munkástömegek fölött légtornászó szellemiség, s a valóság kegyetlen problémái elől menekül, akár indokolatlan optimizmus trapézai után kapkod, akár tehetetlen pesszimizmusba hull. Mert látjuk már a másik pólust is. „Immár pusztá létünkért harcolunk...” – jajdult fel egyik minapi nyilatkozatában E. Lovinescu, a korszerű román műbíráló megalapozója.

A népi életösztön azonban e két véglet között mégis csak résen áll, hogy megakadályozza az egyik vagy másik oldalra való végzetes átbillenést. Súlyos hibát követnénk el tehát, ha általános következtetéseket vonnánk le az imént vázolt hipnacionalista mutatványokból. Ezt az intelmet közvetíti felénk egyebek között a vezető román írók jórészenek tartózkodó magatartása is. Soha annyi műfordítás és soha oly kevés eredeti munka, mint manapság! Utalásunk elsősorban az ókirálásra érvényes, ahol finomabb a politikai érzék s messzebb tud ellátni a jövőt kémlelő szem. Az erdélyi román évszázadokon át a magyar államhatalom biztonságos védőbástyái mögül tekintett keletre, míg az ókirálási számára örökös Demoklesz-kardot jelentett a Pruton túli világ. Ma tehát arra néz akkor is, amikor lelkesen bólogat az Erdélyből jövő ünszólásokra.

De találkozhatunk pozitív állásfoglalással is. A »Gândul Nostru« című hirtelen megszűnt bukaresti folyóiratban (három száma jelent meg csupán 1942 első hónapjaiban; a megszűnés okát nem ismerjük, annyit tudunk mindössze, hogy egyik főmunkatársát, Mihail Ralea egyetemi tanárt és v. minisztert internálták) ilyen bírálatot olvashattunk: *»Történelmünk nagyon érdekes történelem és akár száz regényt is elláthatna anyaggal. Jellege azonban inkább negatív. A mostoha sors, mely a „gonosz dolgok” útjába helyezett bennünket, nem tette lehetővé, hogy valamit is alkothassunk az európai kultúra és civilizáció számára. Arra kényszerített, hogy létünkért harcoljunk századokon keresztül. Hozadékunk az európai kultúrában és civilizációban a semmivel egyenlő. Egyetlen nagy költőt, filozófust és művészt sem adtunk Európának. Az európai civilizáció története megírható (amint meg is írták) anélkül, hogy rólunk említést kellene tenni.«* A nyugateurópai szellemiséggel való kapcsolatokról: *»A nyugat-európai közösség jótéteményeiben való részesedés első alkalmát a középkorban szalasztottuk el, amikor visszautasítottuk a katolicizmus felvételét (bár akadnak még történészek, akik megváltásunknak tekintik ezt a visszautasítást, azaz*

kitartásunkat egy statikus, megkövesedett hit mellett). A második alkalom a XIX. században adódott és a generózus, szabadelvű eszmék terjedése hozta el... A nyugati élet kifinomodott formáit váratlanul bocsátották annak a népnek a rendelkezésére, amely századokon át bezárva élt a keleti életformák között. A dolgok jól mentek addig, amíg a nyugati fővárosok életével ismerős bojárokról volt szó. A fejlődés folyamata azonban ezeket a formákat rövidesen azoknak az új embereknek a kezére futtatta, akik a csiszolt kőkorszak szokásairól alig pár évtized alatt tértek át a párisi maniere-re. Egyetlen emberi közösség sem bírhatta volna ki ezt a gyors átmenetet. Még mindig csodálkozunk azon, hogy nem idézett élő nagyobb katasztrófát. A következmény pedig amennyire váratlan, épp oly abszurd volt. A civilizációs kísérlet csődjéért a nyugati életformákat tették felelőssé. Visszafordultunk a múltba és bámulattal térdeltünk le előtte... A prehisztorikus állapotban leledző népi tömegek elé egy prehisztorikus civilizációt állítottak példaképpül a mult költögetői: a trák-szkita-dák korszakot, mely teljesen ismeretlen, tehát a körülményeknek s bárki képzeletének megfelelően mutatható be. A bírálat szellemét nélkülöző önbámulat természetesen kényelmes álláspont. Mert ha a nép oly sok kiváló tulajdonsággal van felruházva, fölöslegesek az erőfeszítések, amelyek által magasabb kulturális színvonalra akarjuk emelni. Bűnös dezertálást jelent ez a tan azoktól az erőfeszítésektől, melyeket sok évtizeden, sőt évszázadon át kellene kifejtenünk, hogy elérhessük a nyugati országok színvonalát.«

Ez a folyóirat hívta fel először a figyelmet a román kispolgárság fokozatos leszegényedésének a kérdésére. »A kispolgárság és munkásság – írta – egyetlen társadalmi testté kezd tömörülni. Létezésének ténye holnap rendkívül fontos társadalmi és gazdasági problémákat vet majd fel.«

A román társadalomtudomány sem némult el egészen.

1938 nyarán nyolcszázötven önként jelentkező román egyetemi hallgató a Királyi Alapítványok (»Fundațiile Regale«) és a Román Társadalomtudományi Intézet (»Institutul de Științe Sociale a României«) támogatásával tudományosan előkészített társadalomkutató munkát végzett az akkori Románia hatvan falujában. Mindegyik faluban egy-egy diákcsoport telepedett le (»királyi diákcsoportok«) s a magával vitt kérdőívek és utasítások alapján heteken keresztül figyelte a lakosság életét és gyűjtötte a gazdasági, egészségügyi és közművelődési életjelenségekre vonatkozó adatokat.

A megfigyelt falvak földrajzi fekvésük szerint a következőképpen oszlottak meg: Oltenia 3 falu, Havasalföld 12, Dobrudzsa 3, Moldva 9, Besszarábia 10, Bukovina 2, Erdély (Szolnok-Doboka vm. 1, Arad vm. 3, Fogaras vm. 1, Hunyad vm. 1, Máramaros vm. 1, Háromszék vm. 1, Naszód vm. 3, Torda-Aranyos vm. 1,) 12, Bánság (Temes-Torontál vm. 4, Krassó-Szörény vm. 5) 9. Kerek számban 125 ezer falusi lakosra terjedt ki a szociográfiai vizsgálat.

Az így összegyűjtött anyag közzététele a mult év őszén kezdődött meg, a „60 sate românești” („60 román falu”) címet viselő mű-

ben, amelyből eddig két kötet jelent meg – „Populația” és „Situația economică” – a Román Társadalomtudományi Intézet kiadásában. (A sajtó csak futólag emlékezett meg róluk.)

Az első kötetet D. Gusti egyetemi tanár, a Társadalomtudományi Intézet élén álló ismertnevű társadalomtudós előszava vezeti be, mely tömör foglalatát adja a „királyi diákcsoportok” által teljesített kutató munka eredményének.

Az összesített és rendszerezett anyag alapján Gusti professzor az alábbi következtetésekre jut:

1. *Gazdasági helyzet.* Ebből a szempontból 34 falut figyeltek meg, 11.959 parasztgazdaság 50.948 hektár földdel rendelkezik, arányosan elosztva egy gazdaságra tehát 4.26 hektár jut, ami magasabb az országos átlagnál. (3.7 hektár az 1930-iki népszámlálás szerint. Ma, Gusti szerint ennél is kisebb, ha figyelembe vesszük az utóbbi tíz év alatt végbement birtokporladást.) A tanulmányozott gazdaságok több mint 40 százaléka szegénynek mondható, mert 2 hektárnál, vagyis egy négytagú parasztcsalád minimális létalapjánál kisebb földterülettel rendelkezik. A 7 hektárnál nagyobb gazdaságok (17 százalék) a művelhető földterület 54 százalékát foglalják magukban. Ez a körülmény arra mutat, hogy új közép- és nagybirtokos réteg van kialakulóban s a folyamat meglehetősen gyorsütemű. A birtokelaprózódást feltáró adatok szintén ezt igazolják. Az agrárreform annakidején sík vidéken 4–6 hektárt juttatott a földnélküli jogosultaknak s eképen azokat a falusi középgazdával egy sorba emelte. Ez a helyzet azóta jelentősen megváltozott. A földreform új birtokosítottjai kevésbé ellenállóknak mutatkoztak, mint azok a gazdák, akik a reform előtt is rendelkeztek földtulajdonnal. Sík területen fekvő falvakban az új gazdák 3–40 százalékát adták el a nekik juttatott földeknek, míg a régiek csak 0.3–14 százalékát.

Az igavonó állatok és gazdasági eszközök tekintetében a legszembeötlőbb megállapítás, hogy *csak minden második parasztgazdaság rendelkezik ekével, és csak minden ötödik igavonó állatpárral.* A szegényeknek nevezhető parasztoznak általában sem ekéjük, sem igavonó állatuk nincs.

A birtokaprózódás hegyvidékeken nagyobb arányú, mint síksági falvakban.

2. *Közművelődési helyzet.* A tanulmányozott 53 falu helyzete az országos átlagnál kedvezőbb képet mutat. Az írni-olvasni tudás tekintetében nagy eltérések mutatkoznak falvak és vidékek között. A megfigyelt falvakban az írástudatlanok száma 1930. év óta 1.9–35.1 százalékkal csökkent. Ez Gusti szerint általában jó eredménynek tekinthető. Az iskolalátogatásról kapott kép viszont már kevésbé öröndetes. 1920 és 1938 között mindössze 78 százalékát iratták be az iskolaköteles gyermekeknek s a beiratottnak is csak 60 százaléka végezte el az iskolát. 18 év alatt 54 faluban összesen 56.000 tanulót írtak be; ezek között csupán 17.500 tanuló jutott el a negyedik osztályig. A diákcsoportok a 7–25 év közti falusi fiatalság sorában (35.000) 3.300-at találtak, akik egyáltalán nem jártak iskolába, és 1.100-at, akik csak az első osztályt végezték el.

Mindebből Gusti arra következtet, hogy a román közoktatás még nem lépett arra az útra, amely az írástudatlanság teljes kiküszöböléséhez vezethet.

Közép és felső iskolákba jórészt a jómódúak gyermekei mennek, jóllehet a tanulmányok továbbfolytatása *egyharmadrészben állami ösztöndíjjal történik*. Meglehetősen nagy (közel 20 százalék) azoknak a száma, akik nem fejezik be a közép- és felsőiskolai tanulmányaikat.

3. *Egészségügyi helyzet.* Gusti professzor aggodalmasnak tartja a falvak egészségügyi helyzetét. A halálozási arányszám ijesztően magas: 20 ezrelék, amely fölötté van a szomszédos országok halálozási átlagának (15 ezrelék). A számok évről-évre változnak és nagy kilengéseket mutatnak, amiből arra lehet következtetni, hogy még mindig késik az az egységes, az egész országra kiterjedő, megszokás nélküli és céltudatos egészségügyi mozgalom, amely határozottan vehetné fel a harcot a széles rendeket kaszáló népi betegségekkel. A helyzetet különösen súlyossá teszi az a körülmény, hogy az áldozatok túlnyomó részét a gyermekek sorából kerülnek ki. Romániában minden ötödik csecsemő meghal, mielőtt betöltötte volna első életévét. Noha a tanulmányozott falvak eléggé jómódúak, a csecsemőhalandóság egyesekben mégis eléri, sőt meg is haladja a 30 százalékos arányszámot, ami azt jelenti, hogy *minden harmadik csecsemő elpusztul első életéve folyamán*.

Hasonló súlyos jelenség a Bánságban tapasztalt születéskorlátozás, amelynek főleg gazdasági okai vannak. Amíg egy moldvai faluban például az eléggé magas halálozási arányszámot 46 ezrelékes születési arányszám ellensúlyozza s ennek következtében 25 ezrelékes természetes szaporulat mutatkozik, addig a Bánság hat községében 0.1–1.9 ezrelék között váltakozik a természetes szaporulat arányszáma.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni a kérdés gazdasági és kulturális oldalát sem – jegyzi meg Gusti professzor. – A lakásvizonyok tanulmányozása ahhoz a megállapításhoz vezetett, hogy a falusi családok, tekintet nélkül anyagi helyzetükre, egyetlen lakrészben zsúfolódnak össze, még akkor is, ha a ház több szobából áll. Egy ágyban legalább két személy alszik.

Ami a táplálkozást illeti, ez csupán mennyiségi szempontból mondható kielégítőnek. Észrevételek: a kukorica túlzott fogyasztása, kevés állati eredetű étek, kevés tejtermék, hozzánemértés az ételek elkészítésében, az étkezési higiénia csaknem teljes hiánya. Am a legszembeötlőbb baj: a táplálkozás egyenlőtlensége, a mennyiségileg viszonylagosan kielégítő téli hónapok váltakozása a szubalimentációval járó nyári időszakokkal. A következmény az emésztőszervek különböző betegségeiben jelentkeznek, heveny formában a gyermekeknél és idült alakjukban a felnőtteknél.

A közzétett anyagból (miként a Központi Statisztikai Intézet mellékelt adataiból is) megállapítható, *hogy Erdély és Bánság mind gazdasági, mind kulturális és egészségügyi szempontból kedvezőbb helyzetben van, mint a többi tartomány*. Különös figyelmet érdemel még a Központi Statisztikai Intézetnek az 1928–1937 közti né-

pesedési viszonyokra vonatkozó grafikonja, melyen – a román terjeszkedés manapság annyiszor és a magyarság felé oly éles fenyegetéssel előrángatott biopolitikai érveinek komor cáfolataképpen – *lefelé hajló vonal* mutatja a születést és a természetes szaporulatot.

ROMÁNSÁG ÉS ORTODOXIA

VESZEDELMEK SZAKADÉKOK tátonganak a mindennapok valósága és a jövőbe szálló képzelet között. Nem különleges román jelenség ez ugyan, mert hiszen minden étellel teli nemzet eszményteremtő képzelete örömet szárnyal a realitások fölé, ama sejtéstől hajtván, melyet Kossuth úgy fejezett ki, hogy történeti étvágy nélküli népnek nem terítenek asztalt, – de egyedülálló abban, ahogy a valóságot át tudja színesíteni a képzelet, ahogyan a vágyak el tudják homályosítani a tényeket. Újból és újból az ortodox spiritualizmus kisugárzásaira kell utalnunk. (Az erdélyi görög katolikus egyházzal azért nem teszünk külön említést, mivel szellemtörténeti és nem dogmatikai alapon vizsgáljuk a jelenségeket, ebből a szempontból pedig alig találunk különbséget a két nemzeti egyház felfogása, szerepe és hatása között. „Egy katolikus nem lehet román – írja Nae Ionescu, a román egyházbölcsészek legkiválóbbja „*Rosa Vânturilor*” című művében. – Egyáltalán nem véletlen – folytatja, – hogy Európa keleti része ortodox, míg délnyugati fele katolikus. A vallás az illető táj lelkiségét fejezi ki... Különböző vallások vannak, mert a nemzetek lelki anyaga is különböző. Mi románok vagyunk, mert ortodoxok vagyunk és ortodoxok vagyunk, mivel románok vagyunk... Hogyan? 1518-ig a németek igaz katolikusok voltak és ettől az időponttól kezdve igaz protestánsokká váltak? És az erdélyi románok egyrésze 1690-ig igaz ortodox volt, majd igaz katolikussá vált? Ugyan! Ne tréfáljunk. Gondolom, helyénvalóbb, ha azt mondjuk, hogy a németek sohasem voltak katolikusok, hanem mindig protestánsok s igazában a románok sem váltak katolikusokká: megmaradtak ortodoxnak, még ha egyesek másképpen vélekednek és nyilatkoznak erről.”)

Itt élt hát egy nép, melyet racionalistává edzetek történelmének viszontagságai, és hitének elvontsága révén mégis a föld fölött lebeg; elbűvöltje a nyugati szellemiségnek, míg egyháza, erkölce, társadalmi berendezkedése s jórészt nyelve is kelethez láncolja; hajszoltja a magateremtette történeti mítosznak, mely erejének legjavát vonja el a valóságos történelme sürgette délkeleteurópai közös építőmunkától; európai szerepet álmodik magának és mégis az Európához vezető egyetlen hidat gyutogatja a magyarellenesség kultuszával. S itt van maga az egyház, mely a mazzettel együtt szintén ég és föld között lebeg: az isteni és politikai kinyilatkoztatás, a földi uralom és az isteni rend szolgálata, a keresztény univerzalizmus és a betokosodott xenofobia között.

A román önvizsgálat későbbi eredményei szempontjából biztató jel, hogy a román bölcsészet már régóta nem síklik el érzéketlenül a kérdések fölött. Ezúttal csak az új filozófiai irány két kiemelkedő képviselőjére: Rădulescu Motru-ra, a Román Akadémia volt

elnökére és az erdélyi Lucian Blaga-ra hivatkozunk. Az előbbi „Romanismul” című művében nyíltan kimondja, hogy az egyszer francia, másszor német és olasz mintákat utánzó román szellemiség még mindig nem lelte ön magát. Átmeneti helyzet a mai, mely eltarthat még néhány évtizedig. Tagadja a románság és az ortodoxia egyértelműségét. *„Az ortodoxia – írja – nem állhat továbbra is a nacionalista szemlélet szolgálatában anélkül, hogy el ne veszítené a maga szellemiségének vallásos jellegét, a román szellemiség pedig csak azon az áron maradhat meg az ortodox alapon, ha lemond Románia politikai és gazdasági fejlődésének előharcosi szerepéről. Egybeolvadásuk egyiktől is, a másiktól is az igazi hivatás cserben hagyását igényli”.*

Lucian Blaga nevét a magyar közönség is jól ismeri, irodalmunk kellőképpen felfigyelt annakidején újszerű verseire és drámáira. Filozófiai iránya, amely a gondolat szabadságának a tételén nyugszik, végzettszerűen szembe kellett, hogy forduljon az ortodoxia tételeivel. Elméletét legelőször „Religie și spirit” című könyvében fejtette ki, magára zúdítván egyháza heves helytelenítését. A nagy-szebeni ortodox lelkészképző akadémia rektora százötven oldalas tanulmányban válaszolt neki, de felvonult ellene a bukaresti „Gândirea” tábora is, s azóta sem szűnt meg a harc körülötte. Blaga legutóbb „Saeculum” címmel filozófiai folyóiratot indított Nagy-szebenben. Programcikkéből vesszük az alábbi idézetet:

„Egyidő óta eléggé gyakran halljuk e szöveget: nem román az, ami nem ortodox. Nálam jobban senki sem értékeli a vallásos buzgóságot, bármilyen formában nyilatkozzék is meg, ám, nehezen tudom megérteni, micsoda szükségszerű és kizárólagos kapcsolat létezik az ortodoxia és a románság között... Mert vagy egyet értünk a teológusokkal abban, hogy az ortodoxia isteni eredetű és ebben az esetben isteni, és nem román, vagy a filozófusokkal tartva, azt valljuk, hogy az ortodox doktrina, maga is igen nemes emberi mű és ebben az esetben a szent egyházatyák elméje teremtette, akik viszont görögök, szíriaiak vagy bizonytalan fajú egyiptomiak voltak. A románok tehát, hivatott papjaik által, az ő gondolataikat tették magukévá, vagyis származásilag görög, szíriai vagy egyiptomi eszméket... Valaki ezzel az ellenvetéssel élhet: az ortodox doktrina isteni eredetű, tehát elébe kell helyezni bármiféle román gondolkozásnak. Örömmel fogadnám el ezt a választ, ha nem jelentene burkolt kísérletet mindenféle alkotó jellegű filozófiai-metafizikai gondolkodás megtiltására. Mert ez a helyzet: az ortodox doktrina végleges alakot nyert és teljes. Aki pedig elfogadja, annak le kell mondania minden új metafizikai alkotásról... Írásaimban egész sereg bizonyítékát adtam annak, hogy teljes mértékben tisztában vagyok azzal, micsoda óriási jelentősége volt az ortodoxianak a román történelemben és van jelenleg is, ez azonban nem jelentheti azt, hogy valaha is egyet értek azzal a bárhonnan jövő kísérlettel, mely a bölcséleti gondolkozást alantas szerepre akarja kényszeríteni s korlátok közé szorítani, vagy éppen terméketlenségre kárhóztatni magát a román szellem építő erejét. Az ortodoxia szilárd formái által nagyszerű konzerváló té-

nyező, egy nép génusza azonban az alkotás elvének alapján és jegyében tör a csúcsok felé... Sajnálatainkra az ortodoxia és a románság között nem tudjuk megadni azt a szükségszerű és kizárólagos kapcsolatot, amelynek létezését nem csupán azok hirdetik, akiknél ez a vélemény természetes és nem meglepő, hanem egyes szellemi és irodalmi körök is... Az ortodox doktrína a VIII. században már tökéletesen megszilárdult, önmagának elégséges, kerek világot foglalt magában és nem tűrt semmiféle lényeges hozzátételt. Belőle később sem problémák, sem főbenjáró megoldások nem születtek... Zárt rendszert képviselt. Eképpen az ortodox felfogás sokszáz év óta védekező gondolkodásra van ítélve. Úgy védekezik más metafizikai felfogásoktól, ahogy tud, gyakran nagy ügyességgel. Európa lelki térképén Románia közvetítő helyet foglal el két kultúra: a csontozatában teljesen kifejlődött, lehetőségeiben megvalósult, a multhoz tartozó, de a délkelet európai népek szellemiségében lelki állapotként tovább élő bizánci kultúra és a nyugati népek kultúrája között, amely utóbbi, véleményem szerint, az eddigieknél is magasabb csúcsokra fog hágni. A román bölcséletnek, anélkül, hogy elszigetelődnék, az említett két kultúrával szemben meg kell őriznie alkotó kezdeményezéseinek függetlenségét.”

ÉS A HELYES SZEMLÉLET?

LESZNEK TALÁN ROMÁN OLDALON, akik ortodoxellenes elfogultságot olvasnak majd ki igénytelen, sok tekintetben hézagossá tanulmányunkból. Az ilyen feltevések ellen természetesen nem tudunk védekezni. De nem is akarunk. A kérdések túlnőtték a klerikális érzékenység kereteit s jelentőségük felmérése szempontjából igazán nem lenne lényeges az a vallomásunk, hogy az ortodox egyház iránt ugyanazt a tiszteletet érezzük, mint amely magától értetődően kijár az isteni tanításokat őrző és ápoló többi egyháznak. Politikai és társadalmi kihatásait vizsgáltuk és nem dogmatikai rendjét. Különben – mint láthattuk – román bírálói is ezen az alapon próbálják megjelölni a modern Románia nemzeti és ortodox szimbiózisának káros összenövéseit. S ki tudja, nem éppen az ortodox egyház fogja-e elsősorban hasznát látni a román bölcsészet kritikai irányzata által megindított belső erjedésnek? Igazi szerepének felismerése, megszabadulása hatalmi vágyaitól, a hívságos földi dolgok fölé emelkedése mindenestre hamarabb hozhatja el a román ortodoxia újjászületését, mint a közéletre alkalmazott kényszerzubbony vagy az „istenlátó” juhpásztor nyolchengeres luxuskocsija.

Azok elé pedig, akik illetéktelen beavatkozást emlegetnek, e térség elszakíthatatlan népi kapcsolatait állítjuk. Azt a vérségi, kulturális és gazdasági összefüggést, melyet kendőzetlenül tár fel a múlt s méginkább a jelen. Számunkra, magyarok számára nem közömbös az, hogy milyen irányban halad és fejlődik a román élet, aminthogy a románság sem szemlélheti érdektelenül a magyar célok, tervek és eszmények rajzását. És ha így fogjuk fel helyzetünket és sorsunkat, s hivatásunkat e helyzet és e sors összhangra törő

adottságainak fellelésében látjuk, nemes elégtételt kell éreznünk azon, hogy Erdély igazi súlyt és értéket jelentő román szellemisége sem rázza le magáról az útkeresés feladatát.

Mint a multban annyiszor, ezúttal is kitűnik, hogy Erdély földje kötelez valamire, és elsősorban: a haladás nagy eszményeinek szolgálatára. Mert, ha az ismert propaganda a magyar étellel való érintkezést illetően ma mást hangoztat is, mit sem változtathat azon a tényen, hogy Erdélyben jelenik meg az első román könyv, itt nyílik meg az első román iskola, e földön alakul az első román pénzintézet, itt teszi legelső szárnypróbálgatását a román ipar s itt leljük fel a román társadalmi szervezkedés kezdeteit. Nem tartozunk ugyan azok közé, akik mindenben csupán magyar érdemet látnak, tagadván a friss, éber és tanulékony román szellem hozadékát; Erdély kovász-szerepére s e két nép viszonyára gondolva mégsem fedhetjük soha, hogy a román nyelv a magyarból vett kölcsön szóval fejezi ki a gondolatot és a gondolkozás fogalmát.

Kemény próbatételek felé sodornak az idők egyént, népet és államot. Talán közel járunk az igazsághoz, ha a román önvizsgálat indító okait kutatva, számításba vesszük azt a félelemérzést is, mely ott lappang a társadalmi feszítőerők gomolygását figyelő román lélekben. Gyűlnek, sűrűsödnek, robbantó energiákká préselődnék ezek az ortodoxia mozdíthatatlan sziklatömbje alatt. Míg a többi keresztény egyház serkentő szavával siettetni a szükséges társadalmi átalakulásokat, emitt az ortodoxia megkövesedett, mozdulatlan világa idegenül, mintegy évezredek távlatból figyelni a súlya alatt vergődő társadalmat, holott hajdani mintaképe, az orosz ortodoxia, szeme előtt zúzódott pozdorjává, éppen élettelen merevsége folytán. De közvetlenebb intelmekre sem lett figyelmes, mint például az 1907-iki parasztforradalom, mely máról-holnapra robbant ki s a zsidó bérlők lemészárlásával kezdődött, hogy bojárkastélyokban rendezett vőfélyekkel végződjk; vagy a Vasgárda forradalmára, mely legutolsó rohama alatt egy új Szent Bertalan-éjszakának, egy egész nemzedék kiirtásának szünetével bontotta ki zászlóit, azokat a zászlókat, amelyekre eredetileg szentelt víz hullott.

Ez az aggódó román lélek érzi, sőt tudja már, hogy az ősi discsőség mesterségesen előállított mítosza s az ebből fakadó imperialista álmoképek csak ideig-óráig tudják elleplezni a természetes fejlődés vonalából kiszakított és ideiglenes megoldások közt hanyódo román élet üszkösödő sebeit. Mit is ér az annyit s oly hetvenkedve emlegetett biológiai fölény, ha ijesztő méreteket ölt a csecsemőhalandóság, s ha ott a szláv népgyűrű, melynek fenyegető szaporaságáról jóval magasabb arányszámok beszélnek. Mi haszna a földreform szembelyezésének a magyar „feudalizmussal”, amikor hiteles adatok adnak hírt a mezőgazdasági termelés szervezetlenségéről s az agrárproletáriátus százezres tömegeiről. Mit segít a nemzet a képzelet szárnyalása a Dnyesztortól a Tiszáig és a máramarosi havasoktól Macedóniáig, ha a közéletben gazdátlanul kalldódnak a román munkásság, parasztság és kispolgárság nagy életproblémái. Mire való egy felkutathatatlan, nyomtalanul elsülyedt

mult regényes idézgetése, amikor a talaj inog a lábak alatt. Milyen haszonnal van bizonyos fajta civilizációs küldetés gépies ismételtetése, ha az önmagát kereső román szellem még mindig tájékozatlanul és hazátlanul bolyong e táj négy sarka között. Micsoda nagy előnyököt hozhat a nemzeti kizárólagosság dogmává emelése, amikor börtönök rácsai mögött érik a nacionalista tévelygésből származó nemzedéki harc utolsó fejezete. Miféle eredménnyel kecségtet a „balázsfalvi politika” üvöltő költögetése, amikor a jövő kódéből mindinkább az az Erdély tűnik elénk, amelynek természeti várában a magyar kard és a magyar államszervező gondolat nyújtott otthont és védelmet a román szellemnek és etnikumnak.

Tájékoztató szerepünk e kérdések lejegyzésével véget is ér. Ezeket a kérdéseket ma inkább *érezni lehet*, mint hallani. Talán eljön az idő, amikor majd hallhatókká válnak. Ám addig is jó, ha tudunk róluk, számon tartjuk őket és felkészülünk a minket illető válaszra, arra, amelyet minden bizonnyal a történeti hagyományainkból áradó politikai okosság, segítő készség és hivatástudat fog sugalmazni.

MILES   TRANSSELYVANICUS